

3. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 207 с.
4. Економічний словник-довідник / [за ред. В. Мочерного]. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
5. Клименко Н. Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // Українська мова. – 2003. – № 3–4. – С. 83–105.
6. Лищишин О. І. Довідник економіста-підприємця / О. І. Лищишин, С. В. Матолич. – Львів : [б. в.], 1992. – 176 с.
7. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 215 с.
8. Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – 407 с.
9. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

Васковец Людмила. Осново- и словосложение в казначейской терминосистеме. Стаття посвящена роли основосложения и словосложения в казначейской терминосистеме. Выяснено, что сложным терминам присущи такие основные дифференциальные признаки, как формальная и смысловая слитность. Доказано, что сложные лексемы более полно выражают новые понятия, у них обнаружена экономия языковых средств благодаря сочетанию краткости и семантической насыщенности. Осуществлена классификация сложных номинативных единиц казначейской лексики. В корпусе казначейской терминологии выделены юкстапозиты, композиты, аббревиатуры и описаны их различные модификации. В статье указано, что накопление заимствованных слов в современном украинском языке стимулирует активизацию способа сочетания основ.

Ключевые слова: словосложение, основосложение, композиты, юкстапозиты, аббревиатуры.

Vaskovets Lyudmyla. The World-building and Basis-building in Treasury Terminology. The article is dedicated to the role of world-building and basis-building in treasury terminology. It is found that complex terms have basic differential features as formal and semantic amalgamation. In is investigated that complex terms express new concepts fully new concepts and we have saving of language tools thanks to the combination of brevity and semantic concentration. The classification of complex nominative units of the treasury vocabulary is realized. In the structure of treasury terminology the yuxtapozites, composites, abbreviations are marked out and their different modification are described. In the article noted that the concentration of loanwords in modern Ukrainian language stimulate the starring up basses' combining method.

Key words: word-building, bases-building, composites, yuxtapozites, abbreviations.

Стаття надійшла до редколегії
22.03.2013 р.

УДК 821.161.2

Тетяна Вільчинська

Лінгвокультурна природа концепту «гріх» у драматичній творчості В. Винниченка

Стаття присвячена аналізу концепту «гріх», що репрезентує етичну сферу буття людини. Розглянуто семантично-когнітивні особливості цього мовно-ментального феномену у драматичній творчості В. Винниченка.

Ключові слова: концепт, гріх, етнокультура, драматична творчість, В. Винниченко.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень із цієї проблеми. Сучасна лінгвістика позначена загальною спрямованістю та орієнтацією на інтеграцію мовознавчого та культурологічного підходів до аналізу ідіолектів письменників. Концептуальна картина світу окремого автора – унікальний фрагмент універсальної та національної мовних картин світу в аспекті репрезентації значеннєвих планів, семантичного наповнення лексико-фразеологічних одиниць. Структуру, особливості вербалізації та функціонування окремих концептів у ідіолектах письменників і пов'язані з ними культурологічні компоненти ґрунтовно проаналізовані у численних працях вітчизняних та зарубіжних мовознавців (В. Кононенко, В. Старко, Т. Радзівська, М. Скаб, Т. Космеда, В. Жайво-

ронок, Н. Арутюнова, Т. Булигіна, О. Шмельов, С. Нікітіна та ін.). Проте залишається чимало українських письменників, імена яких було грубо, безжально викинуто зі скарбниці національної культури, а твори вилучені з бібліотек. До таких тривалий час належав і В. Винниченко – письменник, що займає виняткове місце в українській літературі, а особливо в історії української драматургії, українського модерного театру. Його твори значною мірою сприяли модернізації тогочасного українського театру, виведенню його на європейський рівень. Драми В. Винниченка відіграли важливу роль у культурному відродженні українського народу.

Сьогодні для лінгвістичної науки важливе осмислення, пояснення, обґрунтування мовно-концептуальної картини світу відомих українських митців, зокрема специфіки культурно-національних феноменів (концептів) у них. До таких мовно-ментальних одиниць належить концепт «гріх». **Актуальність дослідження** визначається відсутністю спеціальних праць, виконаних в аспекті когнітивної лінгвістики, присвячених аналізу сакральних концептів у творчому доробку В. Винниченка.

Мета статті – дослідити етнокультурну природу концепту «гріх» в однойменній драмі В. Винниченка, написаній у 1919 р. під час його перебування в еміграції.

Зазначимо, що в центр когнітивних досліджень частіше потрапляють саме ті концепти, що характеризують індивідуально-авторський вибір концептуальних пріоритетів і формують художню картину світу, яка визначається естетичними домінантами письменника. До таких належать сакральні концепти, у тому числі й «гріх» (П. Мацьків), який ще кваліфікують як етнокультурний (В. Кононенко), лінгвокультурний (Н. Козіна), морально-етичний (Є. Верещагін), етичний (Т. Радзівська).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. В українській етнокультурній традиції склалися певні уявлення про гріх. Зокрема, його тлумачать як порушення заповітів Божих, релігійно-моральних догм, настанов і т. ін.; також як провину, непорядний учинок тощо [3, с. 157–158]. С. Толстая зазначає: «Прямі етнографічні довідки, які маємо, дуже мізерні, проте і вони дають змогу побачити деякі суттєві відмінності народної концепції від християнської» [7, с. 20].

Таке розуміння гріха знаходить підтвердження в етимології відповідної лексеми. Так, слово *грѣх* може означати деяку ваду, недолік (І. Срезневський) або певне почуття провини (М. Фасмер), або неправильний вчинок, завдану шкоду (О. Трубачов) [8, с. 100].

Головна відмінність міфологічного погляду на гріх від християнського у визначенні його наслідків. Якщо давня людина не відділяла себе від природи, то будь-яка її провина мала бути покарана природою. У християнській етиці наслідки гріха пов'язані з потойбічним світом (грішник потрапляє в пекло, а праведник – у рай, і все з волі Бога). У «Словнику-довіднику з релігієзнавства» гріх тлумачать як «порушення релігійних настанов, яке стоїть на заваді спасіння людини у потойбічному світі; поняття релігійної свідомості» [9, с. 106].

На думку Т. Радзівської, у концепті «гріх» простежуються два основні шари: теїстичний та нормативно-етичний. Перший із них передбачає його функціонування в культурі як терміна релігійної практики, другий – використання щодо світської («мирської») етики [6, с. 143].

Такі ж думки висловлюють і В. Кононенко та Г. Яворська. Аналізуючи концепти «гріх» і «спокута», В. Кононенко зауважує, що гріх як лінгвокультурологічна категорія не знаходить в українських художніх текстах однозначного тлумачення, оскільки передумова його розуміння – християнські морально-етичні принципи, що ґрунтуються на засудженні порушень Божих заповідей та збереженні народно-етичних уявлень про добро і зло [5, с. 138]. Г. Яворська, досліджуючи особливості мовного вираження концепту «гріх» у художньому дискурсі на матеріалі історичних романів П. Загребельного, Р. Іваничука, Ю. Мушкетика, зазначає, що він акумулював смисли, у яких відображені духовні, естетичні, моральні принципи народу, а також його релігійні та світські знання [10, с. 252–254].

Н. Безпала звертає увагу на лексему *грѣх*, яка серед номінацій етичної сфери і сфери поведінки людини займає особливе місце внаслідок «розгорнутості» її в бік значного культурного шару, що його утворюють християнські тексти та релігійна практика, а також складний характер оцінки «гріховності». Відтак, семантична і функціональна особливість слова *грѣх* – його двоплановість, що уможливило використання його і як терміна релігійної практики та християнської етики, і як засобу негативної оцінки з погляду стереотипних норм поведінки пересічного носія мови [1, с. 152].

Лінгвістичний аналіз концепту «гріх» у запропонованій розвідці передбачає насамперед встановлення його семантики в однойменній драмі В. Винниченка. У статті «Анатомія гріха», присвяченій аналізу цього твору, О. Ковальчук тлумачить гріх як такий, що «глибоко закорінений у буття. Беручи початок від погані, скверни, пов'язаної із порушенням сакральних заборон-табу, гріх «знає»

своє місце в соціумі, збудованому на етичних засадах: кордони йому встановлюють закони моралі. Перехід гріха з маргінальних позицій в епіцентр буття, на думку науковця, щоразу має свої мотиви» [4, с. 49].

Безумовно, таке тлумачення гріха знаходить підтвердження у його мовній концептуалізації, передусім у номінативних засобах та семантиці відповідної концептуальної одиниці. Номінативне поле концепту в драмі репрезентоване такими лексемами, як *гріх, зрада, невірність, лицемірство, гнів, роздратування, нудьга, провина, спокуса, розпуста, перелюб, перелюбство, огріх, помилка, хиба, грішок* та ін.

Основні компоненти концептуальної семантики пов'язані з уявленнями про порушення Божих заповідей, а також загальнолюдських та моральних цінностей. Досліджуваний матеріал дає змогу виділити такі концептуальні смисли в структурі вказаного концепту: «те, що асоціюється з порушенням основної Божої заповіді – «Не убий»: *Лежить собі, наприклад, чоловік в рівчаку, держить у руках рушницю й «пах-пах» – убиває собі людей. Всяка ж тіточка тобі скаже, що вбивати – страшенний гріх* [2, с. 484] (вербалізатор *гріх* увиразнює епітет *страшенний*); *Там за одну годину робиться стільки всяких чудесних гріхів, що...не відмолить за мільйони літ... убивають...* [2, с. 484]; «те, що пов'язане з насильством над людиною, знищенням її майна, позбавленням спокою»: *Грабують, насилують. Катують. А за це великий гріх...* [2, с. 484] (лексему *гріх* підсилює епітет *великий*).

Негативне ставлення до релігійних цінностей (святих осіб, предметів) об'єктивується в концептуальному смислі як «те, що асоціюється з неповагою до сакральних предметів»: *А особливо... як страшенно вилаяла Діву Марію за те, що вона не допомогла мені на іспиті* [2, с. 483]; *Але ж ти сама подумай: з лампадки цигарки закурювати! Я думала, що вона цілком щиро говорила вчора про те, що вірить у бога, й раптом... А чого вона в монастир їздить, ти не знаєш?* [2, с. 480].

В іншому контексті експлікується смисл «те, що усвідомлюється як гріх»: *Тут жага, стихія, дикунство, екстаз. Він убив трьох людей і думає, що це такий гріх, який треба відмолювати усе життя. І він знає, що таке гріх* [2, с. 483].

Суспільство, списуючи все на війну, запліщує очі на гріх. Гріховна поведінка не впливає на подальший перебіг подій, що призводить до зміщення оцінних критеріїв, переоцінку цінностей. Простежується безвихідь перед ситуацією, що склалася, яка робить людину байдужою до гріха. Подібне засвідчує семантичний компонент «те, що є порушенням морально-людських цінностей, але не сприймається як гріх»: *Муфтонько, головне в тому, що нема в цьому ніякого гріха. Анігіляція гріха завершується його смертю: помер гріх* [2, с. 483].

Моральна свідомість за такої ситуації ціпеніє. Вона обеззброєна: немає аргументів, лише вибух розпачу і страху, який розв'язує руки дияволу – ідеологу гріховного життя. Це демонструє концептуальний фрагмент «відсутність страху за гріхи»: *Сама я була серйозною... як мені було год шістнадцять – сімнадцять. А тепер... Ну, скажи мені такий гріх, якого я б не сміла зробити* [2, с. 480].

Головна героїня – Марія – ніби грає свою роль, і її «театр» – це провокативні сцени, якими вона приголомшує всіх навколо себе. У її словах, звернених передусім до Ніни, відчувається слабкість перед спокусами, безсилля опиратися людським пристрастям, фізична хтивість тощо. Подібне засвідчують такі семантичні компоненти в структурі концепту «гріх», як: «те, що асоціюється з розв'язністю, відсутністю сорому»: *Чи то правду кажуть, що ніби ви це не знали... гріха кохання й не любили це ні одної жінки? Га?* [2, с. 481]; «зневажливим ставленням до інших людей»: *А твій Іван – святий, без гріха, солоденька мамалига, кваша, благообразний інтелігент, бездарна поміркованість, нездатна ні на який гріх. А значить, і ні на яку святість. (Перекривлює)* [2, с. 483]; «звабленням, спокусою чужого чоловіка, що може призвести до подружньої зради, перелюбу»: *Страшно цікаво подивитись, як ви обнімаєте жінок. Так само, як оце валізку розв'язуєте?* [2, с. 488]; *«Я от і твого чоловіка спокушу...» – говорить вона своїй подрузі Ніні* [2, с. 487]; «засвідчує хтиву людську вдачу»: *От цікаво було б, коли б він закохався та виліз зі своєї печери та й побіг за мною* [2, с. 483]; «сіє сумніви в душі людей»: *А слухай, Муфто, а що, як Іван уже мій любовник, а я тільки навмисне оце дражнюся з тебе, щоб помаленьку підготувати тебе до цього? Га?* [2, с. 488].

Указані контексти демонструють, як Марія руйнує атмосферу дружніх стосунків: не вагаючися, шокує друзів божевільними роздумами, вчинками, у будь-який спосіб хоче відібрати законного чоловіка подруги тощо. Ніна боляче сприймає поведінку колишньої подруги і втрачає душевний спокій. Вона захищає свого чоловіка Івана і їхній шлюб, нерідко впадаючи при цьому в роздратування, гнів та ін., що також асоціюються з гріхом. У структурі відповідного концепту це засвідчують смисли:

«те, що асоціюється з роздратованістю»: *Забирайся собі геть. Я не хочу говорити з тобою* [2, с. 483]; «пов'язане з втратою спокою»: *А я знаю? Ти весь час нікому не даєш спокою: ні мені, ні Іванові, ні тітці. Наче ми винні, що ти зраджувала свого чоловіка й він кинувся під німецькі штики* [2, с. 483].

Захопливо й весело Марія ходить лезом гріха. Її самовпевненість, цинічність об'єктивуються у відповідному семантичному фрагменті, підтвердженому прикладом: *«Страшенно приємно бути дияволом!» – зізнається вона Ніні* [13, с. 484].

Але Марію заарештували, і вона безпосередньо стикається із жорстокою реальністю, де все залежить уже не від неї, а від волі жандармського полковника Сталинського – «справжнього диявола»: *Це диявол. Верно, диявол. Нечистий дух* [2, с. 495]. Низку концептуальних смислів у структурі досліджуваного концепту можна встановити, аналізуючи образи жандарма Ніздрі та полковника Сталинського, як-от: «те, що асоціюється з підступністю, підлістю, жорстоким ставленням до арештованих (часто зовсім невинних)»: *От він мене у шкафу засадовить, щоб я записував і підглядав за арештованими. І сиджу, сукин син, сиджу. Скаже задушить своїми руками – і задушить* [2, с. 495]; «хтивістю, насильством»: *А як він насилував тут оту, що потом повісилась у тюрмі...* [2, с. 495]; «засвідчує цинізм, самовпевненість»: *А я хочу протягти насолоду. Чого мені спішити? Я люблю протягти все приємне. Правда, це збільшує насолоду? [2, с. 495]; Ви – моя, зіронько, з голови до ніг, з душею, з серцем, із тілом, тепер і навіки* [2, с. 524]; «безкарність, вседозволеність»: *Розумієте, хороша моя? Ви навіть померти без моєї згоди не можете. О, не дурно ж ви револьвера в столику тримаєте... А я от не дозволю застрелитись, і не застрелитесь* [2, с. 524]; «те, що уособлює тваринний страх»: *А як він насилував тут оту, що потом повісилась у тюрмі, хіба ж я не сидів отут у шкафі й не бачив того? Бачив і не пікнув. А спробуй я пікнув про це, то іменно, що тільки пікнув би...* [2, с. 495].

Задоволення Сталинський відчуває, віддаючи жорстокі накази по службі, лякаючи до смерті засуджених, гвалтуючи беззахисних жінок. Жандармський полковник отримує у своєму житті насолоду не лише від фізичного насильства, а й від морального болю, завданого жертві. У структурі аналізованого концепту це засвідчують смисли: «те, що асоціюється з лицемірством, хитрістю»: *Сталинський (у сцені допиту Ніні). Сідайте, будь ласка. Ще раз вибачайте, що знов потурбував вас. Знаю, знаю, лаєте мене, а що ж я маю робити?* [2, с. 496]; «підступністю, брехнею»: *Господи! Та хіба ж я сам не бачу, з ким маю діло? Мені просто цікаво, приємно хоч посидіти разом з вами. Ви думаєте, чого я так часто кличу вас на допит? Думаєте, мені дуже потрібна ваша друкарня і вся ваша справа, яка, власне, нічого не варта? Дурниці. Мені хочеться вас бачити...* [2, с. 504]. Влучно охарактеризував Сталинського вахмістр, коли тому вдалося обдурити Марію і змусити її признатися, де друкарня: *У, ви ж, Василь Павлович, хоч кого можете облутати* [2, с. 509].

Водночас полковник буває відверто небезпечним, він не нехтує будь-якими способами для досягнення мети. Це у структурі аналізованого концепту засвідчують такі смисли: «те, що корелює з погрозами, залякуванням»: *Як хочете. Як хочете. Я тільки в ваших інтересах. Чим довше я не зможу зібрати про вас формальних відомостей, тим довше ви сидітимете. А здоров'я вашого чоловіка від того не покращає* [2, с. 498]; «асоціюється з гординою»: *Ну, признайтесь: я таки гарненько налякав вас?.. Тут амбіція моя зачеплена, нічого не зробиш* [2, с. 522]; «зрадою»: *Ви продаєте своїх... Найбільше злочинство серед людей. Навіть ми, жандарми, не можемо цього зробити. Свого, свого взять і предать ворогам!* [2, с. 518].

Загалом в образі жандарма Сталинського письменник змальовує людину, яка грішить сама і спокушає до гріха інших. І навпаки, в образі Марії втілює риси сильної, вольової натури, яка демонструє внутрішню силу в протистоянні злу: *Людина може опиратися спокусам, адже щоб зануритись у втіхи, треба відступитися від себе, радикально «переламати... світогляд»* [2, с. 526]. Лише так влада Сталинського «розвіється над нею, як дим» [2, с. 526]. Марія, для якої загравання з гріхом – звичним ділом, вирішує дозволити справжньому гріхові увійти в її життя і цим дає шанс Сталинському.

Виявлено також контексти, у яких концепт «гріх» об'єктивується більшою мірою у підтексті, з реалізуючи, зокрема, такий концептуальний смисл, як: «те, що асоціюється з апатією, невдоволенням життям»: *Нудно... От це найстрашніше* [2, с. 487]. Лексема *нудно* символізує відчуження від життя, що кидає людину в обійми абсурду, постійно тримає її в стані непевності, навіть огиди, викликаної втратою смислу буття.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Загалом аналіз концепту «гріх» виявив його семантико-когнітивну багатогранність, аксіологічну маркованість, лексичну репрезентованість. З одного боку, він акумулював інформацію про гріх, засвідчену в українській етнокультурі, міфопоетичній традиції, з іншого – ту, що репрезентує індивідуально-авторське світобачення В. Винниченка.

Перспективність таких досліджень вбачаємо у поглибленні знань про особливості функціонування концептів у художньому тексті, в удосконаленні методики аналізу концептів, у поглибленні знань про українські етнокультурні етичні концепти, а також у популяризації творчості незаслужено замовчуваних письменників.

Джерела та література

1. Безпала Н. Термінологія гуманітарних знань / Н. Безпала // Проблеми української термінології. – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. – № 620. – 308 с.
2. Винниченко В. К. Вибрані п'єси / [упоряд. М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела ; автор вступ. ст. М. Г. Жулинський]. – К. : Мистецтво, 1991. – 605 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Ковальчук О. Анатомія гріха (драма В. Винниченка «Гріх») / О. Ковальчук // Дивослово. – 2003. – № 10. – С. 49–53.
5. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу / В. І. Кононенко. – Київ ; Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 245 с.
6. Радзівська Т. В. Сценарний та оцінний компоненти концептів етичної сфери (на прикладі концепту гріх) / Т. В. Радзівська // Лінгвістичні студії : зб. ст. – Черкаси : Вид-во ЧДУ, 2002. – Вип. IV. – С. 141–153.
7. Толстая С. Грех в свете славянской мифологии / С. Толстая // Академическая серия. – Вып. 5. – М. : Академия, 2000. – С. 18–21.
8. Трубачев О. Н. Труды по этимологии. Слово. История. Культура : в 4-х т. Т. 1 / О. Н. Трубачев. – М. : Яз. славян. культуры, 2004. – 803 с.
9. Шевченко В. М. Словник-довідник з релігієзнавства / В. М. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2004. – 560 с.
10. Яворська А. М. Концепт «гріх» в художньому дискурсі (на матеріалі історичних романів П. Загребельного, Р. Іваничука, Ю. Мушкетика) / А. М. Яворська // Наук. пр. Кам'янець-Подільського держ. ун-ту : Філол. науки. – Вип. 15. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – С. 252–254.

Вильчинская Татьяна. Лингвокультурная природа концепта «грех» в драматургическом творчестве В. Винниченко. Стаття посвящена аналізу концепта «грех», который представляет этическую сферу бытия человека. Рассмотрены семантико-когнитивные особенности этого лингвоментального феномена в драматургическом творчестве В. Винниченко.

Ключевые слова: концепт, грех, этнокультура, драматургическое творчество, В. Винниченко.

Vilchynska Tetiana. Linguo-Cultural Nature of the Concept «Sin» in the Dramatic Works of V. Vynnychenko. The article analyzes the concept of «sin» that represents the ethical sphere of human existence. The semantic-cognitive features of linguistic and mental phenomena in V. Vynnychenko's dramas are examined.

Key words: concept, sin, ethnoculture, dramas, V. Vynnychenko.

Стаття надійшла до редколегії
25.03.2013 р.

УДК 811.161.2'367.335:821.161.2.7.08 Шевчук

Лариса Голоюх

Складні безсполучникові речення у стилістиці художніх текстів В. Шевчука

У статті висвітлено формально-граматичні, стилістичні та контекстуальні особливості складних безсполучникових речень, що функціонують у творах В. Шевчука, визначено диференційні ознаки стилістичного синтаксису мови письменника.

Ключові слова: складне безсполучникове речення, стилістичний синтаксис, стилістична семантика, ідіостиль, художній текст.

© Голоюх Л., 2013